

پژوهشکده پولی و بانکی
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

(۳۰۶)

بانکداری اسلامی (۲) بانکداری، نظریه اسلامی و سیاست‌گذاری پولی و ارزی

سیدعباس موسویان
حسین میثمی

پاییز ۱۳۹۶

سرشناسه	موسویان، سیدعباس، ۱۳۳۹ -
عنوان و نام پدیدآور	بانکداری اسلامی (۲): بانکداری مرکزی اسلامی و سیاست‌گذاری پولی و ارز - موسویان سیدعباس موسویان، حسین میثمی.
مشخصات نشر	تهران: پرشکاه پولی و بانکی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	بیست و هفت، ۴۴ ص: مصور.
فروست	پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران: ۳۰۶.
شابک	۷-۲۰-۷۷۹۶-۶۰۰-۹۷۸-۴۰۰,۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا :
یادداشت	کتابنامه.
یادداشت	نمایه.
عنوان دیگر	بانکداری مرکزی اسلامی و سیاست‌گذاری پولی و ارزی.
موضوع	بانک و بانکداری -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	Banks and banking -- Religious aspects -- Islam
شناسه افزوده	میثمی، حسین، ۱۳۶۵ -
شناسه افزوده	پژوهشکده پولی و بانکی
شناسه افزوده	Monetary and Banking Research Academy
رده‌بندی کنگره	BP ۲۳۰/۲۲/م۸ب۲۲ ۱۳۹۶
رده‌بندی دیویی	۲۹۷/۴۸۳۳
شماره کتابشناسی ملی	۴۸۷۹۱۹۲

بانکداری اسلامی (۲): بانکداری اسلامی و سیاست‌گذاری پولی و ارزی

مؤلفان: سیدعباس موسویان، حسین موسوی

ویراستار: کتابون امیراحمدی

صفحه‌آرا: زهره محمدیان

طراح جلد: علی عبدی

ناشر: پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۶

بها: ۴۰۰,۰۰۰ ریال

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قطع: وزیری

نشانی: تهران، میدان آرژانتین، ابتدای بزرگراه افریقا، پلاک ۱۰

کدپستی: ۱۵۱۴۹۴۷۱۱۱ صندوق پستی: ۷۹۴۹-۱۵۱۷۵

تلفن پژوهشکده: ۵۴-۸۸۶۵۷۴۵۰

تلفن واحد فروش: ۸۸۶۵۷۴۳۴ دورنگار: ۸۸۶۵۷۳۹۹

پست الکترونیک: publications@mbri.ac.ir

ISBN: 978-600-7796-20-7

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۷۹۶-۲۰-۷

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

مسئولیت مطالب بر عهده نویسندگان است و لزوماً دیدگاه‌های پژوهشکده پولی و بانکی را منعکس نمی‌کند.

فهرست اجمالی

گفتار اول	۱
فصل ۱: جایگاه، اهداف، و وظایف بانک مرکزی و تحلیل آنها از منظر اقتصاد اسلامی	۳
فصل ۲: بازار پول در بانکداری متعارف و امکان‌سنجی تشکیل بازار پول در چهارچوب اقتصاد اسلامی	۳۳
فصل ۳: موضوع‌شناسی نقش نرخ بهره در سیاست‌گذاری پولی متعارف و ارائه نرخ سود به‌عنوان جایگزین	۶۳
گفتار دوم	۸۵
فصل ۴: آسیب‌شناسی تجربه استفاده از ابزارهای اسلامی برای سیاست‌گذاری پولی در دیگر کشورها	۸۷
فصل ۵: آسیب‌شناسی تجربه ایران در استفاده از ابزارهای اسلامی برای سیاست‌گذاری پولی	۱۰۹
گفتار سوم	۱۲۹
فصل ۶: عملیات بازار باز در بانکداری مرکزی متعارف و طراحی ابزارهای اسلامی جایگزین	۱۳۱
فصل ۷: سپرده‌گذاری ذخیره‌ها در بانکداری مرکزی متعارف و طراحی شیوه‌های اسلامی جایگزین	۱۵۵
فصل ۸: پنجره تنزیل و دریچه‌های اعطای اعتباری بانک مرکزی در بانکداری متعارف و طراحی شیوه‌های اسلامی جایگزین	۱۹۱
فصل ۹: بازار بین‌بانکی در بانکداری مرکزی متعارف و طراحی ابزارهای اسلامی جایگزین	۲۰۹
فصل ۱۰: ماهیت و کاربرد اسناد خزانه در بانکداری مرکزی متعارف و طراحی مدل‌های عملیاتی اسناد خزانه اسلامی	۲۲۹
گفتار چهارم	۲۵۹
فصل ۱۱: ماهیت و کاربرد اوراق بهادار ارزی در بانکداری مرکزی متعارف و طراحی شیوه‌های اسلامی جایگزین	۲۶۱
فصل ۱۲: ماهیت و کاربرد ابزارهای مشتقه ارزی در بانکداری مرکزی متعارف و طراحی شیوه‌های اسلامی جایگزین	۲۸۳
گفتار پنجم	۳۰۵
فصل ۱۳: خلق پول بانک مرکزی و شبکه بانکی در بانکداری مرکزی متعارف و تحلیل آن از منظر اقتصاد اسلامی	۳۰۷
فصل ۱۴: تورم در نظام‌های پولی جدید و تحلیل جبران کاهش ارزش پول از منظر اسلامی	۳۲۷
فصل ۱۵: سازوکار هدایت نرخ بهره سیاستی در بانکداری مرکزی متعارف و تحلیل آن از منظر اقتصاد اسلامی	۳۴۷
فصل ۱۶: اتحاد مالکیت در چهارچوب اسلامی و دلالت‌های آن در بازارهای پول و سرمایه	۳۶۷
فصل ۱۷: تحلیل قوانین مرتبط با بانک مرکزی در نظام حقوقی کشور و ارائه پیشنهادها برای اصلاح آن	۳۹۷
فصل ۱۸: نتیجه‌گیری، توصیه‌های سیاستی، و چشم‌انداز تحقیقات آینده	۴۱۷
نمایه	۴۳۹

مقدمه نویسندگان

ارزیابی پژوهش‌های حوزه پول و بانکداری اسلامی در سه دهه اخیر به‌خوبی نشان می‌دهد تمرکز محققان عمدتاً بر «بانکداری تجاری اسلامی» بوده است. در واقع، در این دوره پژوهشگران کوشیده‌اند شیوه‌های مورد استفاده در تنظیم رابطه بانک‌های تجاری با سپرده‌گذاران و تسهیلات‌گیرندگان را از منظر اسلامی نقد و روش‌های جایگزینی ارائه کنند که در کنار اجرایی بودن، مشروعیت فقهی نیز داشته باشد. براین اساس، تحقیقات انجام‌شده در حوزه مهم و جدید «بانکداری مرکزی اسلامی» محدود و پراکنده‌اند. در مع، پژوهش‌های بسیار کمی مشاهده می‌شود که در آن به‌صورت متمرکز، ابعاد فعالیت بانک مرکزی و رابطه این بانک با دولت، بانک‌ها، و عموم مردم از منظر اسلامی تحلیل شده باشد. این در حالی است که بداند، اثرگذاری فعالیت‌های بانک مرکزی در زندگی عموم مردم بسیار بیشتر از یک بانک است. به همین دلیل، اسلامی بودن فعالیت‌های این بانک (و به‌ویژه در زمینه ابزارهای مورد استفاده) اهمیت بیشتری دارد.

با توجه به آنچه مطرح شد، جلد دوم کتاب بانکداری اسلامی به مسئله بانکداری مرکزی اسلامی اختصاص یافته است. در این پژوهش تلاش شده است مبانی نظری فعالیت‌های بانک مرکزی و مهم‌ترین مسائل قابل طرح در فعالیت‌های این بانک (از منظر اسلامی) تحلیل شود. علاوه بر این، ابزارهای متعارف مورد استفاده بانک‌های مرکزی، رای سامان‌دهی سیاست‌های پولی و ارزی از منظر اسلامی نقد و ابزارهای جدید و جایگزین پیشنهاد شده‌اند.

تحقیق حاضر چند ویژگی اساسی دارد که برخی از مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

الف- کتاب ماهیت پژوهشی دارد؛ یعنی، مهم‌ترین مسائل مورد بحث بانکداران مرکزی را از منظر فقهی کاوش کرده و در صورت وجود چالش فقهی، تلاش شده است با استفاده از ظرفیت‌های فقه اسلامی برای این چالش‌ها راه‌حل‌های مرتبط ارائه شود. به عبارت دیگر، در رابطه هر یک از موضوعات (مثلاً عملیات بازار باز) ابتدا موضوع‌شناسی کاملی از بحث در چهارچوب اقتصاد متعارف انجام شده و سپس احکام موضوعات استخراج شده‌اند. همچنین، در مواردی که اثبات شد ابزارها و شیوه‌های متعارف با ضوابط اسلامی ناسازگاری دارد، تلاش شده است ابزارها و شیوه‌های اسلامی جایگزین طراحی و پیشنهاد شود.

ب- تحقیق حاضر در کنار رویکرد پژوهشی، رویکرد آموزشی نیز دارد؛ یعنی، با توجه به خلأ شدید منابع آموزشی در حوزه بانکداری مرکزی اسلامی به زبان فارسی، سعی می‌کند با در نظر گرفتن برخی ویژگی‌ها، زمینه استفاده به‌عنوان منبع درسی یا کمک درسی را (برای دوره‌های کارشناسی ارشد و

دکتری در رشته‌های مرتبط) فراهم کند؛ مثلاً، در ابتدای هر فصل اهداف و در پایان پرسش‌های فصل ارائه می‌شود. علاوه بر این، در هر فصل علاوه بر منابع و مأخذ مورداستفاده، منابعی برای مطالعه بیشتر برای علاقه‌مندان در نظر گرفته شده است.

پ- کتاب حاضر سعی می‌کند در کنار مباحث نظری و فقهی مرتبط با موضوعات مختلف بانکداری مرکزی اسلامی، به ابعاد اجرایی و عملیاتی‌سازی بانکداری مرکزی منطبق با شریعت نیز توجه ویژه کند. به همین دلیل، در مباحث گوناگون تجربه کشورهای اسلامی و غیراسلامی را (در صورت وجود) بحث کرده است.

ت- کتاب حاضر، بانکداری مرکزی اسلامی را برای نظام بانکی کشور ایران بحث می‌کند؛ یعنی، خبری در همه مباحث به موضوع تجربه نظام بانکی کشور به‌طور خاص اشاره و تلاش شده است توصیه‌های سیاستی مرتبط برای اجرایی‌سازی بانکداری مرکزی اسلامی به سیاست‌گذاران ارائه شود. در این مباحث تحقیق حاضر، سعی بر آن بوده است تا حداکثر سازگاری با فقه اسلامی و قانون عملیات بانکی بدون ربا مورد توجه قرار گیرد و از این طریق زمینه اجرای بهتر دستاوردهای تحقیق بر عمل فراهم شود.

ساختار تحقیق بدین صورت است: **گفتار اول (شامل سه فصل)** به کلیات و مبانی مرتبط با بانکداری مرکزی اسلامی می‌پردازد. در آن مباحث مهمی چون بازار پول اسلامی و موضوع‌شناسی ربا و بهره مطرح می‌شود. **گفتار دوم (شامل دو فصل)** به آسیب‌شناسی تجربه ایران و برخی دیگر کشورهای اسلامی در اجرای بانکداری مرکزی در - پارچوب شرعی اختصاص می‌یابد. **گفتار سوم (شامل پنج فصل)** به نقد ابزارهای متعارف سیاست‌گذاری پولی از منظر فقهی و طراحی ابزارهای اسلامی جدید می‌پردازد و از منظر کاربردی مهم‌ترین بخش تحقیق را شکل می‌دهد. تحلیل ابزارهای مدیریت بازار ارز و سیاست‌گذاری ارزی، در **گفتار چهارم (شامل دو فصل)** پیگیری می‌شود. در این گفتار به بحث مهم و جدید بازار مشتقات ارزی اسلامی پرداخته می‌شود. **گفتار پنجم (شامل پنج فصل)** به ارزیابی و تحلیل برخی مباحث مهم و تکلیفی در موضوع بانکداری مرکزی اسلامی می‌پردازد که شامل بحث خلق پول، جبران کاهش ارزش پول، اتحاد مالکیت، و تحلیل قوانین می‌شود. فصل آخر نیز به نتیجه‌گیری، توصیه‌های سیاستی، و ارائه پرسش‌های حل‌نشده در حوزه بانکداری مرکزی اسلامی برای تحقیقات آینده اختصاص می‌یابد.

افراد گوناگونی در تألیف این مجموعه نقش داشته‌اند که بدین وسیله از همه آنها تشکر می‌شود. به‌طور خاص از ریاست و سرپرست معاونت پژوهشی پژوهشکده پولی و بانکی، آقایان دکتر علی

دیواندری و دکتر حمید زمان‌زاده، که ضمن درک اهمیت موضوع و با اعتقاد راسخ به ضرورت اجرای صحیح بانکداری اسلامی در کشور زمینه انجام‌دادن این تحقیق را فراهم کردند، تقدیر می‌شود. همچنین، از مشورت‌های سازنده دکتر کامران ندری، دکتر فرهاد نیلی، دکتر احمد شعبانی، دکتر محمد نقی نظرپور، دکتر سید علی مدنی‌زاده و آقایان حسین بازمحمدی و علی بهادر که هریک به‌نحوی در ارتقای کیفیت این کتاب نقش داشتند، قدردانی می‌شود. همچنین از دو داور علمی و یک داور بانک مرکزی که با نکات سازنده خود به بهبود کیفیت فصول تحقیق کمک کردند، تشکر می‌شود. نویسندگان در ستا، ارتقای سطح علمی کتاب، پذیرای انتقادات و پیشنهادهای ارزنده خوانندگان ارجمند هستند. از این رو، درخواست می‌شود برای مکاتبه با نویسندگان این مجموعه، پیشنهادهای خود را به آدرس‌های: samosavian@ahoc.com یا meisamy1986@gmail.com ارسال نمایند. امید است این کتاب گامی مؤثر در راستای توسعه دانش اقتصاد و بانکداری اسلامی برداشته و زمینه‌ساز تحقیقات آتی در این حوزه باشد.

«رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ»

(قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۱۲۷)

سید عباس موسویان، حسین میثمی

تاب ۱۳۹۶